

УДК 930.2:378.4.096.011.33.091.2(477.83-25)“1920/1939”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12468>

ЗАКЛАД (ІНСТИТУТ) ДОПОМІЖНИХ ІСТОРИЧНИХ НАУК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЙОГО НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1920–1939 рр.) (продовження)

Олександр ЦЕЛУЙКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: oleksandr.tseluyko@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8973-6927>

У міжвоєнний період у Львівському університеті діяв Заклад (Інститут) допоміжних історичних наук, який був навчальною базою для підготовки студентів і провадив наукові дослідження. За відсутності у Львівському університеті окремої кафедри допоміжних історичних наук керівниками Закладу призначалися очільники кафедри загальної історії середніх віків. При кафедрі існувала ще одна навчально-наукова інституція – Семінаріум (у подальшому – Інститут, Заклад) загальної історії середніх віків. Робота цих двох закладів була тісно пов'язана, що дозволяло їх керівникам ефективніше використовувати наявні ресурси і штати.

Керівниками Закладу допоміжних історичних наук були відомі польські вчені Ян Птасьнік і Теофіль Модельський. Вони формували штат Закладу, наглядали за його діяльністю, визначали напрямки роботи інституції, стежили за використанням коштів. Я. Птасьнік і Т. Модельський були знаними істориками-медієвістами, мали певні напрацювання з окремих спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Значними були заслуги цих професорів і в організації Закладу допоміжних історичних наук. Допомогали їм у роботі старші та молодші асистенти (по одному на кожну інституцію) та, інколи, волонтери-асистенти. У статті перелічено імена цих асистентів. З'ясовано, що серед них були відомі в майбутньому польські вчені Зигмунт Войцеховський, Люція Хареви́чова, Мар'ян Гайсіг та інші. Вони під керівництвом керівників Закладу і самостійно керували роботою студентів на практичних заняттях, провадили інвентарі та каталоги бібліотеки і фондів колекцій, займалися науковою діяльністю.

У Закладі допоміжних історичних наук проходила частина практичних занять (так званих *вправ*) із дипломатики, палеографії, а у 1930-х рр. – сфрагістики. Число студентів, котрі відбували тут згадані вправи, коливалось рік від року (відомості про це наведено у відповідній таблиці) та залежало від низки обставин. У Закладі допоміжних історичних наук студенти могли віднайти літературу, необхідну їм у роботі на наукових семінарах, які проводили керівники кафедри загальної історії середніх віків. Свідченням цього є і низка підготовлених студентами магістерських робіт зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.

У міжвоєнний період у Закладі допоміжних історичних наук здійснювалася робота з упорядкування і каталогізації сфрагістичної колекції, яку Львівський університет закупив ще у 1913 р. Її активне опрацювання почалося лише у 1930-х рр. силами асистентів закладів при кафедрі загальної історії середніх віків. У цей час сфрагістична колекція поповнювалася новими пам'ятками. Робота з колекціями Закладу допоміжних історичних наук дозволила М. Гайсігу опублікувати низку досліджень на сфрагістичну тематику.

У часі радянізації Львівського університету в 1939–1941 рр. було здійснено невдалу спробу організувати окрему кафедру допоміжних історичних наук. Не вдалося зберегти як окрему структурну одиницю на історичному факультеті й Заклад допоміжних історичних наук, який припинив свою роботу в 1940 р.

Ключові слова: спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни, Львівський університет, Заклад допоміжних історичних наук, Ян Птаський, Теофіл Модельський.

Керівництво і персонал Закладу допоміжних історичних наук

Закон (устава) про вищі школи у Польщі (1920 р.) та Статути Львівського університету (1926 р., 1929 р.) передбачали, що керівництво закладами здійснюватимуть завідувачі однойменних кафедр. До їхніх обов'язків входило формування штату працівників шляхом подання відповідних кандидатур на затвердження ради факультету й Академічного сенату університету, нагляд за діяльністю закладів, збереження і примноження відповідних фондів і збірок, надання дозволу на роботу з ними студентам та іншим викладачам факультету. Наприкінці бюджетного року керівник закладу був зобов'язаний звітувати перед факультетськими й університетськими властями про його роботу. Був цей звіт доволі коротким, як правило, на одну-дві сторінки рукописного тексту чи машинопису; йшлося у ньому про зміни у штаті працівників, наукову та навчальну діяльність, використання коштів із списком набутоків і втрат.

Особливості роботи Закладу допоміжних історичних наук надавала та обставина, що за відсутності окремої кафедри керівництво ним доручили завідувачу іншої – загальної історії середніх віків. Передбачалося, що таке поєднання буде зберігатися до утворення окремої кафедри допоміжних історичних наук¹, однак протривало так аж до часу першої радянізації Львівського університету восени 1939 р. При кафедрі загальної історії середніх віків, як уже згадувалося, діяв однойменний Інститут (Семінаріум, Заклад), що створювало цікаву колізію, коли один професор на постійній основі керував роботою двох інституцій, перетасовуючи (переміщуючи з одного в інший) при цьому своїх помічників у них.

Кафедра загальної історії середніх віків у Львівському університеті постала у 1919 р. Її першим очільником номінували молодого приват-доцента Ягеллонського університету Яна Констанція Домбровського (1890–1965). Той, однак, до роботи у Львові не приступив, надавши перевагу кафедрі історії Польщі і Литви в Університеті Стефана Баторія у Вільно. Після цього кафедру загальної історії середніх віків у Львівському університеті обійняв інший краків'янин – Ян Птаський (1876–1930), випускник правничого і філософського факультетів Ягеллонського університету (1901 р.), де він у 1907 р. й габілі-

¹ Див. про це: Роман Лаврецький, “Реформування структури навчально-наукових підрозділів відділення «Історія» філософського факультету Львівського університету в 1918–1921 рр.”. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету* по. 3 (Львів, 2000), 116.

тувався. Головними напрямками наукових студій Я. Птасьніка були історія духовної та матеріальної культури Польщі, історія міст і міщанства пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, історія стосунків Польщі та Римської курії². Водночас Я. Птасьнік брав активну участь у низці археографічних проектів, для чого відбув у експедицію до Рима, де впродовж п'яти років провадив пошуки матеріалів до історії Польщі в архівах Ватикану. Результатом стали підготовані за його редакцією томи документів із серії «*Monumenta Poloniae Vaticana*» («*Acta canonicae apostolicae*» (1913, v. I–II) та «*Analecta Vaticana*» (1914). Приблизно у той же час він опублікував збірку документів до історії торгівлі Польщі та німецького міста Нюрнберга³. Я. Птасьнік отримав право викладати у Ягеллонському університеті спочатку як приват-доцент історії польської та західноєвропейської цивілізації, а у подальшому – як надзвичайний професор польської та західноєвропейської історії культури. Відповідно й перелік курсів, які він пропонував студентам для вивчення, вкладався у межі зазначених рамок. Декілька з них стосувалися історії стосунків Польщі з Римською курією⁴, а з часом Я. Птасьнік запропонував до вивчення історію не лише духовної, але й матеріальної культури польських міст епохи пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу⁵. Із 1913 / 1914 навч. р. він започаткував роботу власного історичного просемінаріума, де студенти отримували вступні відомості з історичних наук⁶.

До початку 1920-х рр. Я. Птасьнік здобув реноме одного з кращих фахівців з історії культури і побуту середніх віків, а тому його призначення у грудні 1919 р. завідувачем щойно відкритої кафедри у Львівському університеті цілком зрозуміле. Інша справа, що поіменований він був і професором допоміжних історичних наук, а окремих курсів із них він у Кракові не провадив*. Допомагало Я. Птасьніку те, що у студентські роки він фахово вивчав дипломатику і палеографію у проф. Станіслава Кжижановського, відбув декількарічний вишкіл на посаді апліканта в Архіві давніх актів м. Кракова,

² Про наукову діяльність Я. Птасьніка див.: Павло Юрейко, «Ян Птасьнік та його медієвістичні студії». *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету* по. 10 (Львів, 2009), 85–96.

³ Вийшли в одному із томів праць Академії знань у Кракові та окремою відбиткою: Jan Ptaśnik, *Akta Norymberskie do dziejów handlu z Polska w wieku XV* (Kraków, 1912).

⁴ C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1907/908* (Kraków, 1908), 14; C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1912/13* (Kraków, 1913), 16.

⁵ C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1913/14* (Kraków, 1914), 16; C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1915/16* (Kraków, 1916), 15.

⁶ C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu zimowem. Rok szkolny 1913/14* (Kraków, 1913), 15; C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1913/14*, 16; C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu letnim. Rok szkolny 1915/16*, 15.

* Їх читання забезпечували професори Станіслав Кжижановський та, рідше, Францішек Буяк (курси з історичної географії), лектор Марян Гумовський (нумізматики).

додатково студіював археологію у німецькому Інституті археології під керівництвом Кристіана Хюльсена (1858–1935). Зрештою, у його науковому доробку була низка археографічних видань, практика роботи з документами і рукописами пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, декілька праць, у яких він досліджував генеалогію родів краківського міщанства. Можливо, з огляду на це, а можливо, через керівництво Я. Птасьніком Закладом допоміжних історичних наук, його на початку 1920-х рр. було кооптовано до складу управи Геральдичного товариства у Львові, а на Загальних зборах цього товариства у жовтні 1921 р. Я. Птасьнік виголосив реферат «*Dynastia drukarska Szarfenbergów w Krakowie*»⁷.

Саме Я. Птасьнік здійснив кроки з організації й налагодження роботи Закладу допоміжних історичних наук, залучивши до праці у ньому своїх студентів. Втім, у лютому 1930 р. вчений помирає, а тому навчальний рік (другий і третій триместри) завершували без нього. Наступником Я. Птасьніка на посаді професора загальної історії середніх віків та допоміжних наук став Теофіль Модельський (1881–1967), однак одразу приступити до праці у Львівському університеті він не зміг, і деякий час керівництво Закладом допоміжних історичних наук здійснював проф. Станіслав Закшевський⁸. Тривало це недовго, і починаючи з нового навчального року і кафедра загальної історії середніх віків, і два заклади при ній отримали нового керівника⁹. Уродженець Львова, «*львів'янин з крові і кості*»¹⁰, Т. Модельський навчався у його університеті (1904–1909), після чого впродовж п'ятнадцяти років вчителював у гімназіях міста. У 1909 р. під керівництвом проф. Людвіка Фінкеля захистив докторат, а у 1917 р. відбув габілітацію як доцент загальної історії середніх віків, австрійської історії та історії наддунайських країв. Це дозволило йому працювати зі студентами, однак серед його курсів, у відповідності до теми габілітації, не було спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Як певний виняток можемо розглядати курс «Румунська ономастика в Карпатах і її відношення до волосько-руської колонізації у минулому», котрий було запропоновано у першому і другому триместрах 1922 / 1923 навч. р.¹¹ У 1924 р. Т. Модельський отримав кафедру у Віленському університеті, куди його

⁷ «Sprawy Towarzystwa». *Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie pod redakcją prof. Władysława Semkowicza*, t. VI, r. 1921–1923 (Kraków, 1923), 198.

⁸ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 26, оп. 7, спр. 1261 (Звіти про діяльність кафедр допоміжних історичних наук й історії середніх віків, 12 червня 1931 – 14 червня 1932), арк. 1.

⁹ Marjan Haisig, «Modelski Teofil Emil». *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI / 3, zeszyt 90 (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1976), 519–520; Jan Tyszkiewicz, «Teofil Emil Modelski». *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. I (Rzeszów, 2007), 495–506.

¹⁰ Marian Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa, 1918–1939*, z przedmowa Juliana Maślanki (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, wydawnictwo, 1991), 121.

¹¹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923* (Lwów, 1922), 25.

призначили надзвичайним професором загальної середньовічної історії та допоміжних історичних наук. Після повернення до Львова Т. Модельський обійняв керівництво не лише кафедрою і закладами, але й університетським архівом. Прихід нового керівника спричинив і певні зміни у складі асистентів закладів, однак вони мали поступовий характер і були розтягнуті у часі.

Якщо керівництво інститутами здійснювали завідувачі кафедр, то виконання інших функціональних обов'язків покладалося на інших працівників: старших асистентів, асистентів і заступників асистентів. До осіб, котрі обіймали би зазначені посади, висувалися вимоги щодо рівня кваліфікації (фактично – освіти) і термінів перебування на тій чи іншій позиції. Так, асистентом чи заступником асистента могла стати особа, котра студіювала у вищій школі не менше трьох років; саме призначення відбувалося щорічно, а обіймати посаду можна було не більше трьох (у випадку заступника асистента – двох) років. Наступною сходинкою у службовій кар'єрі для асистента ставала посада старшого асистента. Щоби обійняти її, потрібно було мати завершену вищу освіту (тобто, у тогочасному розумінні, отримати так званий абсолюторій), а після 1928 р. – бути магістром. Призначення на посаду відбувалося щороку або щодвароки, а термін перебування на ній не міг перевищувати шести років¹².

Інститут асистентів дозволяв молоді, яка бажала провадити наукові студії, продовжити перебування у стінах університету по завершенню навчання і надалі контактувати з науковим керівником – завідувачем відповідної кафедри, краще підготуватися до здобуття наукових ступенів, яких у міжвоєнний період було два: нижчий – магістра і вищий – доктора. Наукова праця у закладах (інститутах) була своєрідною школою підготовки нових наукових кадрів, хоча й не гарантувала наступного працевлаштування в університеті. Багато з колишніх асистентів у подальшому працювали в інших інституціях (до прикладу, музеях чи архівах, як Кароль Малечинський (1897–1968) чи Л. Харевічова), проходили нострифікацію для читання лекцій і ведення занять зі студентами або ж покидали місто у пошуках кращих посад¹³. Оплата праці асистентів була невеликою; відомі випадки, коли вони підпрацьовували вчителями

¹² Див. артикул 62 Статуту академічних шкіл; Pisulińska, “Studium historyczne w latach 1918–1939”. *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska i L. Zaskilniak (Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016), 149. Про особливості формування персоналу закладів (інститутів) Львівського університету у міжвоєнний період див.: Роман Тарнавський, “Принципи формування викладацького та науково-допоміжного складу Університету Яна Казимира у Львові (1919–1939)”. *Вісник Львівського університету. Серія історична* по. 54 (Львів, 2022), 245–256.

¹³ Так трапилося з кількома асистентами закладів загальної історії середніх віків та допоміжних історичних наук. Зигмунт Войцеховський став професором університету в Познані. В. А. Вагнер (помер після хвороби у м. Стрий у 1937 р.), асистентська практика якого тривала близько восьми років, працевлаштувався в університеті у м. Вроцлаві (тоді – м. Бреслау, Німеччина): перебратися туди у 1935 р. йому, вочевидь, допомогло етнічне походження. Див.: ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 194 (Особова справа Вагнера Валентія-Артури, асистента, 11.10.1928– 24.04.1936), арк. 38, 48, 51.

у школах¹⁴, а тому у випадку отримання вигідної пропозиції залишали університет. Зрештою, захистити докторат можна було й не обіймаючи посад у ньому. Перевагою перебування асистентом було залучення до праці зі студентами та вільними слухачами, а зрідка – допуск до викладання окремих предметів без проходження процедури габілітації (випадок із Л. Харевічовою у 1925 р.)¹⁵.

Що стосується Закладу допоміжних історичних наук, то він, як згадувалося, у своїй роботі перебував у певному симбіозі з Семінаріумом (Інститутом, Закладом) загальної історії середніх віків. У 1921 р. Міністерство встановило для вищеназваних інституцій наступні посади: старшого асистента для Семінаріуму та молодшого для Закладу¹⁶. Згодом ситуація змінилася, і старший асистент працював у Закладі, а молодший – у Семінаріумі (Інституті, Закладі). Оскільки керівництво обома інституціями здійснювала одна особа – керівник кафедри загальної історії середніх віків, були випадки переходу асистентів з однієї в іншу. Так, Люція Харевічова на початках працювала на посаді старшого асистента Семінаріуму загальної історії середніх віків. Згодом вона перейшла на аналогічну посаду до Закладу допоміжних історичних наук, а молодшим асистентом Семінаріуму призначили Болеслава Стахоня. Подібно було із переміщенням Валенти Артура Вагнера та Мар'яна Гайсіґа. Ті спочатку працювали молодшими асистентами (останній – як волонтер) Семінаріуму (Закладу) загальної історії середніх віків, а у подальшому – старшими асистентами у Закладі допоміжних історичних наук. Наголосимо, що головною причиною таких переходів був вищий статус (а отже, і вища оплата) асистентської посади в останньому. Врегулювати ситуацію вдалося лише наприкінці 1930-х рр., коли для Закладу загальної історії середніх віків встановили посаду старшого асистента¹⁷. Втім, таке прикріплення асистентів

¹⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 194 (Особова справа Вагнера Валентія-Артура...), арк. 26–27, 30–31.

¹⁵ Pisulińska, “Studium historyczne w latach 1918–1939”, 155–156.

¹⁶ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 842 (Переписка з Міністерством віросповідань і освіти і Ректоратом про стан кафедр і наукових лабораторій ф-ту, про призначення професорів і асистентів, зведення про склад філософського ф-ту в 1920–1921 навч. році і список асистентів за 1921/22 навчальний рік, 2 січня 1921 – 14 листопада 1922), арк. 97–98.

¹⁷ Коли відновили посаду старшого асистента в Закладі загальної історії середніх віків – не знаємо. Зберігся лист проф. Т. Модельського, у якому він просив реактивувати посаду старшого асистента в Закладі загальної історії середніх віків (ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1562 (Подання професора Модельського Т., керівника інституту історії загальної і середньовічної історії з проханням про відновлення в інституті штату старшого асистента, не раніше 1937 – не пізніше 1939), арк. 1–5). Своє прохання Т. Модельський мотивував ліквідацією такої посади 1 січня 1925 р. Дійсно, впродовж 1925–1937 рр. у Семінаріумі (Інституті, Закладі) загальної історії середніх віків працювали молодші асистенти, хоча університетський довідник за 1933–1935 рр. вказував у його штаті старшого асистента д-ра Станіслава Пазиру (1904–1971) (*Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/34 i 1934/35* (Lwów, 1934), 66). Відновити посаду старшого асистента в Закладі професор просив із 1 вересня 1939 р., що знову ж таки не зовсім збігається з даними виданого у 1938 р. університетського довідника. Той згадує старшого (!) асистента Закладу загальної історії середніх віків Я. Кроппа (*Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39* (Lwów, 1938), 67).

до того чи іншого закладу було умовним. Вони спільно, під керівництвом свого керівника – професора кафедри загальної історії середніх віків займалися зі студентами-медієвістами і тими, хто відвідував заняття зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, реалізовували наукові проекти, вели пошукову діяльність.

Нагадаємо, що Заклад допоміжних історичних наук хоча й був створений у 1920 р., однак де-факто постав пізніше. У 1920 / 1921 навч. році проф. Я. Пта-сьніку в його роботі допомагала лише молодша асистентка в Семінаріумі загальної історії середніх віків Ванда Наталлі (Wanda Natalli), а от у Закладі допоміжних історичних наук асистентів не було¹⁸, хоча відповідну посаду Міністерство встановило¹⁹. Наступного, 1921 / 1922 навч. року ставку молодшого асистента цього Закладу поділили між трьома особами: Марією Сьвежавською (Świeżawska) (1902–1990), Зигмунтом Войцеховським (1900–1955) і Юзефом Зеліньським (1899–1976)²⁰. Саме вони розпочали укладення каталогів та інвентарів Закладу допоміжних історичних наук, брали участь у його організації в новому приміщенні. На час праці у Закладі згадані особи були студентами, що, однак, не завадило їм обійняти відповідні посади – у списку асистентів філософського факультету за той навчальний рік вони числилися як магістри 3 ступеня. Припускаємо, що поділити ставку молодшого асистента Закладу між кількома особами проф. Я. Птаський хотів і наступного навчального року. Укладений у червні 1922 р. бюджетний проект діяльності Закладу передбачав, що в ньому працюватимуть троє осіб, із тією відміною, що Ю. Зеліньського замінить Софія Димніцька²¹.

Втім, чи так сталося – невідомо. Новий 1923 р. зустріло у Закладі допоміжних історичних наук двоє осіб – М. Сьвежавська і З. Войцеховський, котрі, до слова, з 1925 р. стали подружжям. Надалі таке розділення посади не практикувалося, а посаду молодшого асистента Закладу допоміжних історичних наук у 1923 / 1924 та у першій половині 1924 / 1925 навч. року одноосібно обіймав З. Войцеховський²². Він у 1924 р. під керівництвом Я. Птаського і проф. Освальда Бальцера захистив у Львівському університеті докторат (тема – «Podział Małopolski na kasztelanie do końca XIII wieku»), а 1925 р. перебрався до Познанського університету на посаду професора кафедри історії устрою та

¹⁸ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku szkolnym 1920–1921* (Lwów, 1921), 31.

¹⁹ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 842 (Переписка з Міністерством віросповідань і освіти і Ректоратом про стан кафедр і наукових лабораторій ф-ту...), арк. 97–98.

²⁰ Там само, арк. 126.

²¹ Там само, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних, 15.11.1920–1929), арк. 2–2зв.

²² *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1923 / 1924 i 1924 / 1925* (Lwów, 1924), 37.

давнього польського права²³. З 1 січня 1925 р. і до літа 1931 р. старшим асистентом Закладу допоміжних історичних наук була Л. Харевічова (1897–1943)²⁴, яку на деякий час із початком 1926 р. підмінив Станіслав Зайончковський (1890–1977): у лютому того року історикня, як стипендіатка французького уряду, виїхала на навчання до Парижа²⁵. У 1931 р. Л. Харевічова обійняла посаду кустоша (зберігача) Історичного музею м. Львова, а її наступником у Закладі допоміжних історичних наук став В. А. Вагнер (1904–1937). Упродовж декількох наступних років він регулярно отримував від університетської влади підтвердження про перепризначення на цій посаді, востаннє – у липні 1935 р. терміном на два роки чи, точніше, до осені 1937 р. Втім, обставини склалися інакше. Восени 1935 р. В. А. Вагнер покинув Львів заради місця асистента, а в подальшому – доцента в Інституті Східної Європи у Вроцлаві (тоді – м. Бреслау у Німеччині)²⁶, а старшим асистентом Закладу допоміжних історичних наук призначили М. Гайсіґа (1908–1996).

Відзначимо, що підбір осіб на посади в Заклад допоміжних історичних наук провадився доволі ретельно і випадкових людей там не було. Асистенти повинні були впорядковувати бібліотеку і збірки Закладу, провадити їх інвентарі та каталоги, допомагати у проведенні практичних занять зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Звідси – вимога до рівня професійної підготовки й оволодіння основами спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, насамперед палеографії та дипломатики. Згадані асистенти Закладу допоміжних історичних наук навчалися у Львівському університеті, де їх і примітили керівники. Більшість із них були учнями Я. Птасьніка, і лише М. Гайсіґа залучив до роботи Т. Модельський. За етнічною ознакою – поляки, лише В. А. Вагнер – німець із Галичини. Важко оцінити їх дидактичні вміння – на відміну від відомих вчених-професорів звістки про їхніх асистентів майже не фіксуються у споминах колишніх студентів університету чи інших джерелах²⁷. Утім, подальша педагогічна кар'єра З. Войцеховського і Л. Харевічової свідчить про їхні таланти на цій ниві. Декотрі мали схильність до наукової праці, а тому захистили докторські роботи²⁸, частина габілізувалася і викладала в універси-

²³ Marian Mroczko, “Zygmunt Wojciechowski jako historyk polskich ziem zachodnich oraz stosunków polsko-niemieckich”. *Przegląd Zachodni* 1 (1985): 100.

²⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1980 (Особова справа доцента Харевич Луції, б. д.), арк. 21, 40, 51, 71.

²⁵ Там само, оп. 7, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних), арк. 3–3зв., 4.

²⁶ Там само, оп. 5, спр. 194 (Особова справа Вагнера Валентія-Артура...), арк. 13, 22, 27, 43, 51.

²⁷ Один із винятків – схвальний відгук про педагогічну діяльність Л. Харевічової у листі до неї відомого львівського архівіста Антонія Прохаски з 1927 р. Див.: Stefan Ciara, “Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej”. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka, t. V (Rzeszów, 2007), 401.

²⁸ Перелік захищених у міжвоєнний період у Львівському університеті докторських робіт див.: Joanna Pisulińska, “Wykaz rozpraw doktorskich z zakresu historii wykonanych na Wydziale Filozoficznym/ Humanistycznym

татах міжвоєнної та повоєнної Польщі, стала визнаними фахівцями у своїй тематиці. Інша справа, що відсутність окремої кафедри допоміжних історичних наук у Львівському університеті давалася взнаки, а тому науковий інтерес до спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у доробку асистентів Закладу був справою принагідною. Із певними застереженнями досліди З. Войцеховського над минулим Польської держави віднесемо до поля історичної географії; докторат М. Сьвежавської стосувався історії книги пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, Л. Харевічової – торгівлі Львова XV ст., а В. А. Вагнера – історії м. Ярослава до середини XVI ст. Вплив проф. Я. Птасьніка у цьому був беззаперечний, і лише в 1930-х рр., за часів проф. Т. Модельського, ситуація змінилася: у Закладі з'явився фахівець із нумізматики і сфрагістики М. Гайсіг. Випускник Львівського університету, він у 1931 р. захистив магістерську («*Mennica lwowska do roku 1658*»), а в 1936 р. – докторську («*Bolesław Podczaszyński (1822–1876) i jego zbiory sfragistyczne*») роботи і з жовтня 1933 р. працював в Інституті загальної історії середніх віків, а з 1935 р. – старшим асистентом Закладу²⁹.

Статут Львівського університету 1929 р. у складі допоміжного персоналу закладів (інститутів) згадував і так званих безкоштовних волонтерів («*bezpłatni wolontariusze (elewi rządowi)*»), яких для зручності назвемо волонтерами-асистентами³⁰. Назва вказувала, що коштів на їх утримання університет виділяти не буде. Втім, певну платню волонтери могли отримувати з інших джерел, до прикладу, з урядової дотації для реалізації того чи іншого проекту. Ймовірно, саме таким чином виплачувалися кошти працівникам, котрі у 1930-х рр. впорядковували сфрагістичну колекцію. Містить записи про це й рахункова книга Закладу допоміжних історичних дисциплін за 1933 / 1934 р., 1934 / 1935, 1935 / 1936, 1936 / 1937 і 1937 / 1938 бюджетні роки. Левову частку із цих грошей упродовж 1933–1936 рр. отримав М. Гайсіг: 700 зл. – у 1933 / 1934, 560 зл. – у 1934 / 1935 і 605 – у 1935 / 1936 рр.; менші суми – Алоїз Ян Кучинський (150 зл. – у 1933 / 1934 рр.), Станіслава Сайкевич (150 зл. – у 1936 / 1937 рр.) і Ян Кропп (300 зл. – у 1934 / 1935, 250 зл. – у 1935 / 1936, 555 зл. – у 1936 / 1937 і 170 зл. – у 1937 / 1938 рр.). Прикметно, що припинення

Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1918–1939”. *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, 600–610.

²⁹ Олександр Целуйко, “Гайсіг (Haisig) Мар’ян Станіслав”. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*: в 2 т.; т. I : А–К (Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011), 316–317; ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 340 (Особова справа асистента Гайзига Мар’яна, б. д.), арк. 1–2, 3, 4 та ін.; оп. 7, спр. 2294 (Справа про присвоєння Гайсігу Мар’яну Станіславу вченого ступеня доктора наук, 5 травня 1936 – 23 червня 1936), арк. 1, 2, 2а та ін.; Архів Львівського національного університету ім. І. Франка (далі – Архів ЛНУ), ф. Р-119, оп. 1, спр. 462 (Особова справа старшого асистента Гайсіга Мар’яна Людвиновича, 8 лютого 1940 р.), арк. 2, 3–4 та ін.

³⁰ Або ж асистентами-волонтерами, як у Р. Тарнавського. Див.: Роман Тарнавський, “Принципи формування викладацького та науково-допоміжного складу Університету Яна Казимира у Львові (1919–1939)”, 253.

виплат за цією статтею коштів М. Гайсігу і збільшення Я. Кроппу припадає на час, коли перший із них став старшим асистентом Закладу допоміжних історичних наук, тобто опрацювання сфрагістичної колекції увійшло до його посадових обов'язків. Вкажемо й на інше: в університетських довідниках 1930-х рр. згадані особи у часі отримання коштів числилися асистентами Закладу загальної історії середніх віків, чи то як волонтери, чи то як штатні працівники (той же Я. Кропп у 1935–1938 рр.).

Завершуючи розповідь про персонал Закладу допоміжних історичних наук, згадаємо про ще одну особу – возного Станіслава Жулковського. В його обов'язки входило підтримання порядку в Закладі, у тому числі нагляд за поведінкою студентів, виконання дрібних доручень працівників тощо. Втім, С. Жулковський перебував у розпорядженні й іншої, сусідньої кафедри – суспільної та економічної історії. Невідомо, як довго С. Жулковський працював на цій посаді – документи з цього приводу фрагментарні та засвідчують його службу як на початку, так і наприкінці 1930-х рр.³¹, хоча декілька років у Закладі був й інший возний на прізвище Мельник*.

Навчальна і наукова діяльність Закладу допоміжних історичних наук

Зклади (інститути) створювалися в університетах міжвоєнної Польщі як інституції, необхідні для навчальних цілей і наукових досліджень. Це означає, що вони були базою для організації лекційних і практичних занять (так званих *wpraw, ćwiczeń*) із тих предметів, які провадив керівник закладу – професор відповідної кафедри, та, за згодою останнього, для профільних курсів інших викладачів факультету (до прикладу, приват-доцентів). Йшлося переважно про удоступнення студентам спеціалізованої літератури з бібліотеки, можливість працювати з відповідними фондами (збірками, колекціями), використання необхідних навчальних матеріалів тощо і, меншою мірою, проведення у приміщеннях цих закладів (інститутів) самих занять. Подібно було й у випадку із Законом допоміжних історичних наук. Його розміри та обладнання дозволяли одночасну роботу десятка осіб, а тому лекції, що їх читали проф. Я. Птасьнік і Т. Модельський, відбувалися у більших залах-аудиторіях. Лише в окремих випадках, коли цього вимагали обставини, наприклад, у часі проведення палеографічно-дипломатичних чи сфрагістичних *wpraw*, місцем для них було визначена «*pracownia*» Закладу допоміжних історичних наук³². Втім, були

³¹ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1261 (Звіти про діяльність кафедр допоміжних історичних наук...), арк. 4–5; спр. 1305 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 2–3; спр. 1583 (Звіти декана, керівників наукових інститутів, факультета і лекторів про наукову роботу в 1937/38 навчальному році і переписка з Міністерством віросповідань і освіти про зарахування студентів на практику в часі канікул, 23 квітня 1938 – 28 жовтня 1938), арк. 43.

* Його прізвище відоме з рахункової книги Закладу допоміжних історичних наук 1930-х рр.

³² Вперше – у 1922 / 1923 навч. році. Див.: *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923*, 25.

навчальні роки, коли приміщення Закладу не згадувалися у планах проведення занять. Уперше так трапилося у 1929 / 1930 навч. році, коли навіть палеографічні вправи проводилися в одній з аудиторій (зала V)³³; пізніше – у першій половині 1930-х рр.

Професори-керівники Закладу вели курси як з історії середньовіччя – до цього зобов'язувала спеціалізація кафедри, так і зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Таке поєднання звужувало число останніх, а левову частку лекційних і практичних занять із цих дисциплін, котрі проводили зазначені професори, складали палеографія і дипломатика, без яких медієвістичні студії немислимі. Власне, перший курс зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, котрий Я. Птасьнік запропонував студентам у 1919 / 1920 навч. р. і повторив у 1922 / 1923, 1925 / 1926, 1927 / 1928, 1929 / 1930 навч. роках, називався «Латинська палеографія»³⁴. Заняття з палеографії, як можна судити після хронологічного огляду програм студій, для Я. Птасьніка були певною перепусткою до наступного етапу – вивчення дипломатики. Курс із добре знаної дослідником папської дипломатики (пригадаймо підготовані ним археографічні видання документів із Рима) знаходимо у програмі лекцій і вправ на 1920 / 1921, 1926 / 1927, 1927 / 1928 і 1929–1930 навч. роки³⁵. Провадив Я. Птасьнік і курси з дипломатики імператорської канцелярії та приватних осіб³⁶. Лише раз – у 1928 / 1929 навч. році знаходимо інший, загальний курс із зазначених дисциплін, який, чи не за взірцем В. Семковича у Краківському університеті³⁷ та його книги, мав назву «Енциклопедії допоміжних наук» [без уточнення «історії». – О. Ц.]³⁸. Як і в його попередника на кафедрі – Я. Птасьніка, у Т. Модельського серед лекційних курсів зі спеціальних (допоміжних)

³³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930* (Lwów, 1929), 27–29.

³⁴ *Uniwersytet Jana Kazimierza. Program wykładów w półroczu letniem (w 3-cim trymestrze) 1919/1920* (Lwów, 1920), 14; *Uniwersytet Jana Kazimierza. Program wykładów w trymestrze III roku 1922–1923* (Lwów, 1923), 18; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1925–1926* (Lwów, 1925), 39; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928* (Lwów, 1927), 29; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930* (Lwów, 1929), 27.

³⁵ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku 1921–1922* (Lwów, 1921), 21; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927* (Lwów, 1926), 40; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, 29; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930* (Lwów, 1929), 27.

³⁶ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku 1921–1922*, 21; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922* (Lwów, 1922), 16; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927*, 40; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, 29; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, 27; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923*, 25; *Program wykładów na wydziale filozoficznym w trymestrze III roku akademickiego 1923/24* (Lwów, 1924), 4.

³⁷ C. K. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów w półroczu zimowym. Rok szkolny 1918/19* (Kraków, 1918), 15.

³⁸ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929* (Lwów, 1928), 26.

історичних дисциплін домінувала дипломатика (загальна, імператорська, папська) і латинська палеографія*. Одного разу, у 1934 / 1935 навч. році, він читав курс «Допоміжні історичні науки»³⁹.

Назвемо ще низку викладачів, які провадили у той час заняття зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін**. Так, певне місце їм було відведено у «Вступних відомостях до історичної науки», що їх викладала Л. Харевічова у 1925 / 1926, 1929 / 1930, 1930 / 1931 і 1931 / 1932 навч. рр.⁴⁰ У 1929 р. відбув у Львівському університеті габілітацію з допоміжних історичних наук і був допущений до викладання ад'юнкт Земського архіву Кароль Малечинський (1897–1968). Спочатку приват-доцент, а у подальшому титулярний професор⁴¹, він пропонував у 1930-х рр. студентам обрати його курси з дипломатики (загальної, імператорської, польської), латинської палеографії, хронології та середньовічної нумізматики.

Керівники Закладу допоміжних історичних наук керували роботою студентів на так званих палеографічно-дипломатичних вправах, на яких формувалися практичні навички з читання давніх текстів і аналізу структури документів. Формальне керівництво заняттями покладалося на керівників Закладу, однак де-факто проводили їх асистенти. Вказівки саме на такий порядок розсипано на сторінках звітів керівників Закладу. Так було у випадку з Я. Птаськім, котрий через деякий час передав ці заняття Л. Харевічовій. Як було відзначено у програмі студій на 1925 / 1926 навч. рік, палеографічні заняття (*repetitorium*) згадана асистентка вестиме «під керівництвом професора», а ймовірніше, без

* Згадані курси читалися у 1931 / 1932 («Дипломатика»), 1932 / 1933 («Папська дипломатика»), 1933 / 1934 («Імператорська дипломатика») і 1938 / 1939 («Латинська палеографія») навч. роках.

³⁹ Тут і далі перелік курсів з історії, що викладалися у 1930-х рр. у Львівському університеті, див.: Олег Боднар і Роман Тарнавський, «Тематика історичних дисциплін у Львівському університеті (1930–1939)». *Вісник Львівського університету. Серія історична*. no. 50 (2014), 395–417.

** Тут оминаємо увагою ті курси зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, які провадилися на інших кафедрах Львівського університету – матеріальною базою для них були придані цим кафедрам інституції (Заклади, Інститути), а не Заклад допоміжних історичних наук.

⁴⁰ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930* (Lwów, 1929), 29; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931* (Lwów, 1930), 32; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i Skład Uniwersytetu w latach 1930/31 i 1931/32* (Lwów, 1931,) 46. Оскільки у лютому 1926 р., тобто в середині навчального року, Л. Харевічова виїхала на навчання до Франції, зазначений курс продовжив асистент С. Зайончковський. Див. ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних), арк. 4. Докладніше про Л. Харевічову див.: Dorota Malczewska-Pawełec, «Łucja Charewichowa (1897–1943)». *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. II (Rzeszów, 2014), 517–534; Ольга Гуль, «Люція Харевічова: штрихи до біографії». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. no. 29 : Ювілейний збірник на пошану Миколи Литвина (Львів, 2017), 487–495.

⁴¹ Звання титулярного професора, яке присвоїли К. Малечинському у 1939 р., надавалося тим приват-доцентам, котрі пропрацювали в університеті не менше п'яти років і мали значний науковий доробок. Втім, як відзначають дослідники, таке звання не давало, крім престижу, жодної користі власнику, зокрема матеріальної. Див.: ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1180 (Особова справа професора Малечинського Кароля, без дати), арк. 78, 79; Joanna Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)* (Rzeszów, 2012), 70.

нього⁴²; саме у такому вигляді та з подібними формулюваннями у назвах вони відбувалися й у наступні роки до смерті Я. Птасьніка⁴³. Подібно було й у випадку з Т. Модельським, коли вправи зі студентами проходили за участю асистентів. Початково йшлося про традиційні палеографічно-дипломатичні вправи, однак із часом до них доєднали практичні заняття зі сфрагістики. Останні проводив М. Гайсіг, палеографічно-дипломатичні – В. А. Вагнер. У 1937 / 1938 навч. році було запроваджено загальні вправи з ділянки допоміжних історичних наук, які вели М. Гайсіг і молодший асистент Інституту загальної історії середніх віків Я. Кропп. Увага до подібних вправ була не випадковою, оскільки, як відзначалося у програмах студій Львівського університету, вони мали обов'язковий характер для студентів-медієвістів. Проводив палеографічно-дипломатичні вправи у 1930-х рр. і К. Малечинський, однак вів їх один, без допомоги асистентів Закладу.

Ми докладно зупинилися на переліку лекційних курсів і практичних вправ зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у Львівському університеті у міжвоєнний час, оскільки тоді зрозумілою є увага керівників Закладу допоміжних історичних наук до формування складу бібліотеки та відповідного навчального інвентаря. Недаремно важливу його частину складали археографічні та дипломатично-палеографічні видання, альбоми і копії окремих документів, – цього вимагав навчальний процес, а пошук і придбання таких видань не припинявся весь міжвоєнний період: в інвентарі бібліотеки Закладу другою половиною 1920-х рр. датовано купівлю додаткових примірників палеографічних альбомів С. Кжижановського, другою половиною 1930-х рр. – «*Vademecum. Podręcznik dla studyów archiwalnych dla historyków i prawników polskich*» Теодора Вержбовського видань 1908 і 1926 рр. і т. д.

У Закладі допоміжних історичних наук проходила частина обов'язкових для студентів занять із дипломатики та палеографії, а з 1930-х рр. – сфрагістики. Число студентів, котрі відбували тут такі вправи, коливалося рік від року і залежало від низки обставин. Отримання відповідних відомостей і навичок на полі допоміжних історичних наук було передбачено вимогами у підготовці істориків, особливо тих із них, хто планував писати наукові праці з середньовіччя. У наведеній нижче таблиці представлено дані за деякі роки щодо студентів, котрі записалися на вправи у Закладі допоміжних історичних наук. Вони дозволяють скласти уявлення про популярність зазначених занять у певний період і не більше. Тим не менше вкажемо, що найбільше бажаючих практикуватися на вправах було наприкінці 1920-х рр., найменше – в середині

⁴² Недаремно, як згадував у подальшому свідок цих подій студент Львівського університету М. Тирович, Я. Птасьнік на палеографічних вправах давав багато свободи своїм асистентам. Tugowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa*, 120.

⁴³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1925–1926*, 39.

1930-х. У таблиці вказано тих, хто записався на вправи. Дійсне число учасників, хоча й незначно, впродовж навчального року редукувалося за рахунок вибулих⁴⁴.

Навчальний рік		Число осіб, що навчалися у Закладі допоміжних історичних наук
1921–1922 ⁴⁵		50
1924–1925 ⁴⁶	1 триместр	60 ос.
	2 триместр	60 осіб
	3 триместр	відомості відсутні
1925–1926 ⁴⁷	1 триместр	49
	2 триместр	49
	3 триместр	45
1926–1927 ⁴⁸		63
1927–1928 ⁴⁹		75
1928–1929 ⁵⁰		130*
		165**
		23***
1929–1930 ⁵¹		95****
		217*****
1932–1933 ⁵²		62
1936–1937 ⁵³		20*****
	сфрагістичні вправи	10*****
1937–1938 ⁵⁴		35
1938–1939 ⁵⁵		68

⁴⁴ Див., для прикладу: ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1014 (Книга обліку студентів кафедри допоміжних наук історії, 11 травня 1925 – 7 лютого 1928), арк. 11, 39–40, 81–81 зв.

⁴⁵ Там само, спр. 856 (Журнал відвідування семінару з допоміжних історичних дисциплін, 28 жовтня 1921 – 26 травня 1922), арк. 3–7.

⁴⁶ Там само, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних), арк. 3–3зв.

⁴⁷ Там само, арк. 4; спр. 1039 (Звіти завідуючих кафедр факультета за 1925–1926 навчальний рік, 4 травня 1926 – 8 липня 1926), арк. 6.

⁴⁸ Там само, спр. 1014 (Книга обліку студентів кафедри...), арк. 57зв. – 58.

⁴⁹ Там само, арк. 81–81зв.

⁵⁰ Там само, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних), арк. 6–7.

* Число студентів, котрі відвідували палеографічно-дипломатичні вправи.

** Число студентів, котрі відвідували методологічні заняття Л. Харевічової.

*** Число студентів, котрі відвідували семінар з допоміжних історичних наук.

⁵¹ Там само, спр. 1261 (Звіти про діяльність кафедр допоміжних історичних наук...), арк. 1.

**** Число студентів, котрі відвідували палеографічно-дипломатичні вправи.

***** Число студентів, котрі відвідували методологічні заняття Л. Харевічової.

⁵² Там само, спр. 1305 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 3–4.

⁵³ Там само, спр. 1547 (Звіти кафедр факультета за 1936/37 навч. рік, 7 червня 1937 – 19 липня 1937), арк. 29–29 зв.

***** Число студентів, котрі відвідували палеографічно-дипломатичні вправи.

***** Число студентів, котрі відвідували сфрагістичні вправи.

⁵⁴ Там само, спр. 1583 (Звіти декана, керівників наукових інститутів, факультета...), арк. 43.

⁵⁵ Там само, спр. 1620 (Рішення факультетської ради про відновлення кафедр англійської філології, історії мистецтв і допоміжних наук історії, 23.05.1939 – 5.07.1939), арк. 38.

З очевидних причин, коли студентів було багато, їх поділяли на менші групи. Для прикладу, у 1924 / 1925 навч. р. на чотири. Реальна ж кількість тих, хто приходили на конкретне заняття, була ще меншою та, як правило, становила від декількох осіб до кількох десятків. Зрештою, більше не помістилося б у самому Закладі, хоча частина практичних вправ проходила у великих аудиторіях (вони окремо зазначалися у програмі студій). Участь студентів у роботі згаданих вправ і семінарів фіксувалася у спеціальних книгах («*Księga kontrolna studjów w Zakładzie nauk pomocniczych historyi*»), частина з яких до нас дійшла⁵⁶. Що стосується методики навчання студентів, то вона, як і у попередній період, полягала у практичному читанні текстів, дипломатичному аналізі обраних документів. Студенти вчилися цьому в Закладі під опікою асистентів, а у подальшому виконували індивідуальні завдання вдома. На сфрагістичних вправах (за їх проведення відповідав М. Гайсіг) навчалися, окрім іншого, знімати копії з печаток при документах⁵⁷. По завершенні студій студенти отримували посвідчення на бланках зі штампом Інституту загальної історії середніх віків.

Ще однією формою навчальної та наукової роботи студентів, яка практикувалася у міжвоєнний період, були семінари, що їх провадив керівник (професор) кафедри. Практика вишколу молоді у них з'явилася у Львівському університеті у середині XIX ст.⁵⁸, а традиція таких семінарів була запозичена з німецьких університетів і з часом виявилася добрим засобом у підготовці наступних поколінь істориків. Робота на семінарах проводилася за декількома напрямками: відчитувалися і всесторонньо інтерпретувалися джерельні матеріали, обговорювалися праці окремих істориків, заслуховувалися підготовані студентами наукові студії, які на цих же засіданнях піддавалися аналізу та критиці керівника семінару й інших його учасників тощо⁵⁹. Традиційно головним завданням таких семінарів для молодих науковців вважається перейняття від свого вчителя техніки і методики провадження наукових студій. На думку деяких істориків, саме семінари мали особливо важливе значення у праці історика-учня, натомість лекції (виклади) були корисними лише тому, що

⁵⁶ ДАЛО, ф 26, оп. 7, спр. 856 (Журнал відвідування семінару з допоміжних історичних дисциплін), 10–14.

⁵⁷ Там само, спр. 1469 (Посвідчення видані кафедрами історії середніх віків і допоміжних історичних наук про навчання студентів, 27 січня 1935 – 17 червня 1937), арк. 25.

⁵⁸ Ірина Глушик, «Історичний семінар як форма фахового вишколу істориків у Львівському університеті в другій половині XIX ст.». *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (До 75-ліття створення історичного факультету)* (Львів, 2015), 354–355; Agnieszka Kowalec, «Seminaria historyczne na Uniwersytecie Lwowskim: podstawy prawne i organizacja (1852–1918)». *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність*, 342–344.

⁵⁹ Див., для прикладу, докладніше про методику роботи подібного семінару Ф. К. Ліске у: Н. S. [Henryk Sawczyński], «Xawery Liske». *Kwartalnik historyczny*, r. V (Lwów, 1891): 522–527; Violetta Julkowska, «Ksawery Liske i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim». *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, 228–229.

дозволяли опановувати літературу з того чи іншого предмету, інформували про найновіші результати досліджень, подавали відомості, що уможливлювало студентам краще розуміння минулого⁶⁰. Втім, праця у семінарах інколи могла мати і більш схоластичний характер, а студент, обмежуючись вивченням вузької теми, не особливо цікавився доробком своїх колег. Важливими були й обставини, пов'язані зі встановленням відповідних контактів між викладачем і студентами. Інколи останні, одночасно або ж послідовно, відвідували семінари декількох професорів.

Проводили подібні семінари й професори Я. Пtasьнік і Т. Модельський. Та от семінару з допоміжних історичних наук як форми навчальної та наукової роботи студентів у міжвоєнний період не було. Причиною цього була відсутність відповідної кафедри. Це твердження вірне, за винятком 1928 / 1929 навч. року⁶¹. Тоді поряд із постійним семінаром із загальної історії середніх віків проф. Я. Пtasьнік керував роботою семінару з допоміжних історичних дисциплін. Засідав він у приміщенні однойменного Закладу між одинадцятью і тринадцятью годинами по четвергах. Участь у ньому брало 23 студенти. Відбулося 17 засідань, у рамках яких було підготовано і заслухано одну магістерську роботу Ядвіги Гелени Самборської про краківського каштеляна Дреслава Ритвянського (1414–1478) і 17 рефератів. Щодо останніх, то йшлося про опрацювання історіографічного доробку на ниві дослідження у Польщі тих чи інших питань хронології, нумізматики, генеалогії, реферування монографічних студій і джерельних видань⁶².

Не знаємо чому, але вже наступного 1929 / 1930 навч. року згаданий семінар не працював. Натомість Я. Пtasьнік провадив два окремих історичних семінари, один із яких, як можна припустити, був призначений для початківців і передбачав роботу над інтерпретацією історіографічного доробку до історії середньовіччя і підготовку джерелознавчих рефератів, а другий, вищий, для підготовки та оголошення самостійних наукових праць студентів⁶³. За умов ведення двох семінарів на появу третього, окремого з допоміжних історичних наук, сподіватися не доводилося, особливо враховуючи значне педагогічне навантаження Я. Пtasьніка.

Втім, відсутність семінару з допоміжних історичних наук аж ніяк не означала, що тематика з цієї царини була відсутня у роботі семінару з історії середньовіччя. Ті ж асистенти згаданих Закладів (В. А. Вагнер, М. Гайсіг) підготовлювали свої праці саме у ньому. Магістерські роботи на генеалогічну

⁶⁰ Zakrzewski Stanisław, "Kilka słów o studjum historycznem na Uniwersytecie Jagiellońskim". *Zagadnienia historyczne*, t. I (Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936), 142.

⁶¹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929*, 27.

⁶² ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 799 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних (спеціальних) наук історичних), арк. 6–7.

⁶³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, 28.

тематику на початку 1930-х рр. завершували Лідія Шемерджак («Рід Мельштинських в XIV ст.»), Євгенія Тріллер («Константин Корнякт протопласта роду Корняктів у Польщі»), Анна Дерферувана («Шольц-Вольфовичі в XVI ст.»), Ольга Стефанівна («Рід Гербуртів з особливою увагою до трьох його гілок»), Марія Бочарівна («Одрованжі на Русі»). Роботи з дипломатики тоді ж готували Марія Бебенко («Праці К. Ліске над дипломатарієм Галицької Русі»), Марія Білінська («Середньовічні фальсифікати в Польщі»), Аурелія Козловська («Бурмістрсько-раєцька книга міста Ланьцута з 1671–1720 рр.»), Анна Лабендзь («Книга уряду вйтівсько-радецького міста Ланьцута 1690–1718 рр.»), Станіслава Сайкевич («Акти лавничі міста Ланьцута в роках 1539–1559»), Юзеф Деп'як («Акти граничні (підкоморські) Червоної Русі»); з історичної географії Євгенія Бохаякувна («Географічна термінологія у Бернарда Ваповського»), Анна Мадурович («Топографічні назви Перемиської землі у XV в.»), Софія Зейдель («Локалізація середньовічних назв місцевостей, що відносяться до руських земель (на підставі праці Т. Вержбовського “*Matricularum Regni Poloniae Summaria*” по 1500 році)»); зі сфрагістики Яніна Грабовецька («Сфрагістичні матеріали в архівах і збірках міста Перемишля»), Збіслав Міхневич («Матриці печаток у львівських збірках»); з архівознавства Юліан Плешняк («Архів Третерів»), Вероніка Збарашак («“Архів Грабовських” на підставі матеріалів Оссолінеуму»)⁶⁴. Подібні праці готувалися і в семінарі Я. Птасьніка у 1920-х рр., для прикладу Адама Дулебмовського «Канцелярія м. Львова у середніх віках» і Фриди Розенблум «Нотаріуси в м. Кракові до XVII ст. включно», однак їх перелік нам відомий менше⁶⁵. Зрозуміло, що значну частину відповідної літератури для підготовки робіт студенти могли віднайти у бібліотеці та фондах Закладу допоміжних історичних наук, де їм фахову допомогу надавали як його керівники, так і асистенти.

До наукових фондів Закладу входила і закуплена у 1913 р. завдяки клопотанням В. Семковича сфрагістична колекція інженера Болеслава Подчашинського. Йшлося про відливи і негативи загальною чисельністю більше 6800 од. Їх опрацювання через об'єктивні причини відкладалося. На заваді став початок Першої світової війни, окупація Львова росіянами, переїзд В. Семковича у 1916 р. до Кракова⁶⁶. Та й перший керівник Закладу допоміжних історичних

⁶⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1304 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії за 1931/1932 навч. рік, 26 січня 1932 – 13 червня 1932), арк. 4; спр. 1305 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 2–3; спр. 1469 (Посвідчення видані кафедрами історії середніх віків...), арк. 7, 11, 12, 24, 32, 37, 39, 50–51, 53, 55, 66; спр. 1547 (Звіти кафедр факультета за 1936/37 навч. рік), арк. 29–29зв.; спр. 1583 (Звіти декана, керівників наукових інститутів, факультета...), арк. 43.

⁶⁵ Там само, спр. 1039 (Звіти завідуючих кафедр факультета...), арк. 6.

⁶⁶ Додамо, що десь у 1914 р. стараннями В. Семковича кошти для закупівлі шаф для сфрагістичної колекції Львівського університету виділило Геральдичне товариство у Львові. “*Sprawy Towarzystwa*”. *Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie pod redakcją prof. Władysława Semkowicza*, t. V, r. 1920 (Kraków, 1921), 129.

наук Ян Птасьнік був істориком-медієвістом, фахівцем з бібліології (книгознавства) та історії паперу⁶⁷, а не сфрагістом. Як сам він зізнавався у листі з листопада 1919 р.: «Щоправда, фаховим сфрагістом я не є, та, здається, цій ділянці науки (сфрагістиці. – О. Ц.) ніколи не присвячуся...»⁶⁸ Невдалою була спроба Я. Птасьніка залучити до каталогізування збірки відому фахівчиню з геральдики і сфрагістики, випускницю Львівського університету та Школи хартій в Парижі Гелену Полячкувну⁶⁹. Невідомо, як далеко у роботі з колекцією печаток просунулася асистентка Я. Птасьніка Л. Харевічова, для якої ще на початку 1920-х рр. упорядкування й інвентаризація сфрагістичної збірки були визначені як одне із завдань⁷⁰. Можливо, саме вона укладала перший з описів збірки. У 1924 / 1925 рр. частину дублетних матеріалів колекції було віддано, а ще частину (негативи) випозичено для Закладу допоміжних історичних наук Ягеллонського університету (Краків)⁷¹. Очевидно, зроблено це було на прохання В. Семковича, який прекрасно знав збірку. Зрештою, у 1932 / 1935 рр. було проведено інвентаризацію сфрагістичної колекції та підготовлено її рукописний каталог. Починали працю над нею під керівництвом старшого асистента В. А. Вагнера взимку – навесні 1932 р. двоє нещодавніх випускників – магістри М. Гайсіг і А. Я. Кучинський⁷². Перед початком цієї праці у січні 1932 р. було визначено загальний склад колекції. Вона налічувала 2573 од. гіпсових, металевих та ін. відливів і відтисків позитивів та 998 од. негативів печаток, 2146 од. сургучевих відбитків негативів і позитивів, 310 од. відбитків на папері, 41 од. пошкоджених і розбитих відливів, декілька десятків матриць печаток і штемпелів та два рукописи, позначені як «*Rękopisy Podczaszyńskiego*». Було відзначено, що з усіх цих сфрагісів було записано в інвентар 959 од. у 709 позиціях⁷³.

Упродовж наступного року згадані магістри, котрі числилися волонтерами-асистентами Закладу загальної історії середніх віків, відкоригували описи

⁶⁷ Див.: Павло Юрейко, «Ян Птасьнік та його медієвістичні студії». *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, по. 10 (Львів, 2009), 85–96; Роман Лаврецький, «Історична медієвістика на Гуманітарному факультеті Львівського університету в 1918–1939 роках». *Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях*, т. IV (Львів–Жешув, 2006), 450–452.

⁶⁸ Цит. за: Ciara, «Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej», 396.

⁶⁹ Ibid., 398.

⁷⁰ Ольга Гуль, «Луція Харевічова і Ян Птасьнік: взаємини учня і вчителя». *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (До 75-ліття створення історичного факультету)*, 269; ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1980 (Особова справа доцента Харевич Луції), арк. 2.

⁷¹ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25, stanowiąca sprawozdanie Rektora i dziekanów*. Zestawił Rektor w roku szkolnym 1924/25 prof. dr. Włodzimierz Sieradzki (Lwów, 1925), 46.

⁷² Про початок праці згаданими магістрами зі сфрагістичною збіркою йшлося у звіті про роботу Закладу з червня 1932 р. (ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1304 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 4). Хоча сам М. Гайсіг у радянський час датував старт опрацювання збірки осінню 1933 р. (Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 462 (Особова справа старшого асистента Гайсіга...), арк. 2).

⁷³ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1304 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 1.

близько семисот печаток, приступили до визначення та опису нових сфрагісів числом близько 4300 шт. Паралельно було виділено групу дублетів (1600 од.), виготовлено близько 460 гіпсових і 14 воскових відливів середньовічних печаток. Що стосується останніх, то зроблено їх було після відповідних пошуків в архівах міста. Додатково колекція того року поповнилася однією купленою у проф. Александра Брюкнера оригінальною печаткою⁷⁴. Певного поступу в опрацюванні колекції вдалося досягти завдяки фінансовій підтримці Міністерства у справах віровизнань та освіти. Завдяки цьому продовжувати роботу М. Гайсігу⁷⁵ допомагали магістри Я. Кропп, Адам Урсель та С. Сайкевич. Як результат – завершено означення сфрагісів відповідними номерами, розпочато працю над укладенням як карткового, так і цілісного рукописного каталогу⁷⁶. Планувалося, що останній опублікують як перший том нового серійного видання «Праці Закладу допоміжних історичних наук Університету Яна Казимира», однак виконати задум не вдалося. Натомість у 1938 р. як другий том згаданої серії побачила світ розвідка М. Гайсіга зі шляхетської сфрагістики⁷⁷. Паралельно продовжувалася праця зі збільшення колекції шляхом виготовлення гіпсових і сургучевих відливів (лише за 1936 / 1937 навч. рік 553 од.), частина з яких була знята з печаток Земського архіву у Празі (23 од.), інші – виготовлені студентом З. Міхневичем із печаток архівів міста⁷⁸. Тоді ж для сфрагістичної колекції закупили нову спеціальну шафу, а для опрацювання пам'яток – необхідний інвентар⁷⁹. Збільшувалося число печаток у колекції й у подальшому. Так, у 1937 / 1938 навч. р. було виготовлено для неї 424 відливи, з яких 149 од. М. Гайсіг і З. Міхневич виконали у часі експедиції з вивчення сфрагістичних колекцій у м. Бидгощ і Торунь⁸⁰.

Робота з колекціями Закладу допоміжних історичних наук дозволила М. Гайсігу впродовж другої половини 1930-х рр. опублікувати низку більших чи менших статей на сфрагістичну тематику⁸¹. Тематика згаданих публікацій

⁷⁴ ДАЛЮ, ф. 26, оп. 7, спр. 1305 (Звіти про діяльність кафедри допоміжних наук історії...), арк. 2–4.

⁷⁵ Цікаво, що оскільки М. Гайсіг і А. Кучинський працювали поза штатом, як волонтери, то розраховувати на регулярну оплату не могли. Через скрутне матеріальне становище у липні 1935 р. М. Гайсіг покинув працю у Закладі та влаштувався у фінансовому управлінні міста. Лише звільнення для нього В. А. Вагнером посади старшого асистента Закладу допоміжних історичних наук повернуло М. Гайсіга до праці зі сфрагістичною збіркою. Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 462 (Особова справа старшого асистента Гайсіга...), арк. 13.

⁷⁶ ДАЛЮ, ф. 26, оп. 7, спр. 1547 (Звіти кафедр факультета за 1936/37 навч. рік), арк. 29.

⁷⁷ Marian Haisig, "Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich (z 9 tablicami pieczęci)". *Prace Zakładu nauk pomocniczych historii U. J. K.*, t. II, zeszyt I (Lwów, 1938), 3. Порівняй: Віталій Гавриленко, *Українська сфрагістика: питання предмета та історіографії* (К.: Наукова думка, 1977), 118–120.

⁷⁸ ДАЛЮ, ф. 26, оп. 7, спр. 1547 (Звіти кафедр факультета за 1936/37 навч. рік), арк. 29зв.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само, спр. 1583 (Звіти декана, керівників наукових інститутів, факультета...), арк. 43; Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza...*, 14.

⁸¹ Marian Haisig, "Nieznana, najdawniejsza pieczęć ławnicza m. Lwowa". *Miesięcznik Heraldyczny* (далі – МН). 7–8 (1935); Marjan Haisig, "Odpowiedź na zagadnienie № 229". МН. 5–6 (1936); Marian Haisig, "Herb

М. Гайсіга пояснювалася інтересом, який він у той час виявляв до міської геральдики і сфрагістики. Причини такого зацікавлення шукають у досвіді, набутому вченим у часі поїздок упродовж 1935–1938 рр. до країн Західної Європи (Франція, Бельгія, Німеччина, Італія), де він вивчав роботу низки музейно-архівних закладів. Результатом згаданого зацікавлення стало укладення дослідження під назвою «Студія над сфрагістикою і геральдикою польських міст», яке так і не побачило світ у зв'язку з вибухом Другої світової війни і лише частково вийшло друком після неї⁸².

Якщо наявність у Львівському університеті великої збірки печаток дозволила у 1930-х рр. активізувати силами співробітників Закладу допоміжних історичних наук сфрагістичні студії, то з нумізматичною колекцією університету справа була не настільки успішною. Згадана нумізматична збірка почала формуватися ще з моменту відкриття у місті австрійського університету, – офіційною датою її заснування можна вважати 1785 р., коли з Відня двома партіями прибуло близько 7 тисяч монет. На початках опікувалися ними професори кафедри допоміжних історичних наук, а традиційним місцем зберігання колекції ще з кінця XVIII ст. було приміщення університетської бібліотеки. Фонди згаданої колекції постійно зростали і на початку XX ст. становили більше 11 тисяч монет і 500 медалей⁸³. У міжвоєнний період збірка надалі зберігалася в університетській бібліотеці, і про якісь роботи з нею чи про її поповнення у той час нам невідомо. Зрештою, для цього у самій бібліотеці не було ні фахівців, ні штатів. Певні кроки у вирішенні долі збірки монет і медалей було здійснено університетською владою у 1935 р. У відповідь на звернення виконувач обов'язків директора одного з департаментів Міністерства у справі віровизнань та освіти Ян Бистронь у червні того ж року рекомендував передати її до якогось із наукових закладів університету. Принагідно було відзначено, що збирання, реставрація, наукове опрацювання й удоступнення таких предметів (медалей і монет) не відповідає завданням університетської бібліотеки⁸⁴. Резолюції ректора і декана факультету просили проф. Т. Модельського ознайомитися з цим листом і підготувати письмовий реферат-відповідь із цього приводу. Закладом, який міг би заопікуватися нумізматичною

Kierdeja w świetle zabytków sfragistyki średniowiecznej”. *MH.* 7–8 (1936); Marian Haisig, “Nieznana średniowieczna pieczęć miasta Sandomierza”. *MH.* 9 (1938).

⁸² Damian Tomczyk, “Profesor Marian Haisig (31 V 1908 – 10 VI 1996)”. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, pod red. Stefana Kuczyńskiego, Nowej serii t. III (XIV) (Warszawa, 1997), 2.

⁸³ Див. про цю збірку докладніше: Олександр Целуйко, “До історії створення і діяльності Музею / кабінету допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті”. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, no. 17 (Львів, 2016): 213–250.

⁸⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1444 (Переписка з ректоратом про відзначення юбілеїв Коллара Я. і Пушкіна О., про реформу орфографії польської мови, про впорядкування колекції монет і медалей, програми наукових з'їздів і переліки наукової літератури, 13 березня 1935 – 19 листопада 1936), арк. 3.

колекцією, очевидно, повинен був стати Заклад допоміжних історичних наук, та й магістерська праця М. Гайсіґа мала нумізматичний характер. Однак перебрання такої численної збірки і подальша праця над нею вимагали або появи ще одного штатного працівника – асистента Закладу, або зміну наукових пріоритетів М. Гайсіґа. Перше було неможливим з огляду на відсутність відповідних коштів: у кожному із Закладів (допоміжних історичних наук і загальної історії середніх віків), якими керував Т. Модельський, було по одному штатному асистентові і єдине, чого їх керівник зумів досягти, це те, щоби обидва його помічники (М. Гайсіґ і Я. Кропп) перебували на посадах старших асистентів. Друге унеможливило продовження М. Гайсіґом його сфрагістичних студій і підготовку до друку відповідного каталогу. З огляду на це справа перебрання колекції монет і медалей Законом допоміжних історичних наук застопорилася і не була вирішена, хоча у липні 1939 р. і прозвучала пропозиція створити при згаданій інституції нумізматичний кабінет⁸⁵.

* * *

На цьому дозволимо собі завершити огляд історії Закладу допоміжних історичних наук Львівського університету. Створений як освітня і наукова інституція на початку 1920-х рр., він упродовж двох десятиліть виконував покладені на нього функції, насамперед із формування у студентів навичок праці з середньовічними і ранньомодерними документами, вміння їх читати й аналізувати. Така переважна дипломатично-палеографічна спрямованість роботи Закладу визначалася низкою обставин: традиціями попередніх років, тісним зв'язком із роботою кафедри загальної історії середніх віків, науковими зацікавленнями керівників Закладу. Лише у 1930-х рр. тематика навчальних і наукових студій працівників цієї інституції поступово розширилася за рахунок сфрагістики і нумізматики. Втім, Заклад володів прекрасною бібліотекою, яка могла допомогти студентам підготувати студії з поля інших спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.

Наступним етапом в інституалізації викладання цих дисциплін у Львівському університеті була би поява відповідної кафедри, чого, однак, не трапилося. Початок Другої світової війни і прихід радянської влади восени 1939 р. призвів до кардинального реформування усіх сфер життя населення Галичини, зокрема й освітньої та наукової. Значні зміни відбулися у Львівському університеті, робота якого відтепер була спрямована на нові рейки. Наслідком перебудови стали суттєві зміни як у структурі вищого навчального закладу, освітньому процесі, так і в особовому складі працівників. Спроба відкрити у той час у Львівському університеті кафедру допоміжних історичних наук зазнала

⁸⁵ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1620 (Рішення факультетської ради про відновлення кафедр...), арк. 36–37.

фіаско⁸⁶, що позначилося і на долі осіб, пов'язаних із Закладом допоміжних історичних наук. Радянська система вищої освіти не передбачала наявності в університетах подібних навчально-наукових одиниць. Щоправда, при кафедрах могли діяти кабінети, покликані виконувати схожі функції. Проблема полягала в тому, що кабінет допоміжних історичних дисциплін (наук) можна було створити лише при однойменній кафедрі, а її не було. Зрозуміло тому, що й спроба врятувати Заклад шляхом його переформатування в кабінет допоміжних історичних наук була неуспішною. Хоча 18 листопада 1940 р. завідувачем цього кабінету призначили М. Гайсіга, однак пропрацював він на посаді декілька днів, лише до 1 грудня 1940 р., після чого, у зв'язку зі скороченням штатів, був спершу переведений на місце бібліотекаря кафедри історії середньовіччя, а навесні 1941 р. взагалі звільнений із Львівського університету⁸⁷. Подальші спроби М. Гайсіга взяти участь у конкурсі на заміщення штатних посад на низці кафедр історичного факультету виявилися невдалими, що змусило його шукати заробітків, ніяк не пов'язаних із науковими студіями⁸⁸.

Початком лютого 1941 р. датовано й звірку книг із колишньої бібліотеки Закладу допоміжних історичних наук – запис про це міститься у відповідній інвентарній книзі. Після вересня 1939 р. ця бібліотека суттєво зросла – приблизно на чотири сотні праць різного тематичного спрямування, не завжди пов'язаних зі спеціальними (допоміжними) історичними дисциплінами. Низка з них – дорадянські російські видання на взірць «Истории русской словесности» С. Шевирьова. Ще частина – праці галицьких українців, видані рідною мовою чи так званім «*наречием*». Опинилися тоді у бібліотеці й популярне видання історії України М. Грушевського «Про старі часи на Україні» (Київ, 1918), й історія Добромиля Миколи Геца («Доброміль – столиця Гербуртів», 1937), і навіть праці марксистів Карла Каутського і Георгія Плеханова, опубліковані у Петрограді у 1918 р. Як і достеменно коли вони потрапили до бібліотеки Закладу допоміжних історичних наук – записів у інвентарі не збереглося. Колекції та збірки кабінету, передусім сфрагістичну, як і бібліотеку, передали на

⁸⁶ Докладніше про події, пов'язані з утворенням цієї кафедри, див.: Олександр Целуйко, «Чи була кафедра допоміжних історичних дисциплін (наук) у Львівському університеті у 1939–1941 роках?». *Записки НТШ*. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, т. 271 (Львів, 2018): 802–803.

⁸⁷ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31 (Накази ректора за 1940 р., 1940 р.), арк. 316, 360; спр. 52 (Накази ректора [Львівського університету] за 1941 р., 1941), арк. 166. Приводом для усунення М. Гайсіга від праці називають конфлікт із деканом історичного факультету А. Брагінцем, пов'язаний із небажанням М. Гайсіга вивчати сталінський «Короткий курс історії ВКП(б)» (див.: Ігор Свешніков, «Спогади музейного працівника». *Пам'ятки України. Історія та культура. Науковий часопис*, 2 (2008): XIII). Насправді причини звільнення мали глибший характер і були пов'язані з відсутністю відповідного штатного забезпечення для кабінету допоміжних історичних наук.

⁸⁸ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 426а (Відділ кадрів. Заяви осіб про прийом їх на роботу в якості професорів та викладачів з додатком біографій, копій дипломів та особових аркушів з обліку кадрів, 1939 – 12.09.1941), арк. 12, 13зв., 14зв.; Свешніков, «Спогади музейного працівника», XIII.

початку 1941 р. під опіку лаборанта кафедри історії середньовіччя Я. Кроппа⁸⁹. На цій кафедрі вони перебували й у перші повоєнні роки, далі – у кабінеті допоміжних історичних наук (1959 р.), Музеї археології та нумізматики (1967 р.), кабінеті спеціальних історичних дисциплін (1996 р.), де з ними працювали такі відомі українські вчені, як Іван-Юліан Шпитковський і Володимир Зварич. Проф. Т. Модельський викладав у Львівському університеті до часу німецької навали, а в 1944 р. переїхав до Вроцлава. З часом у Польщі опинилися і два його асистенти – М. Гайсіг і Я. Кропп. Із фондами Закладу допоміжних історичних наук вони після 1941 р. не працювали.

REFERENCES

- Bodnar, Oleh & Tarnavskiy, Roman. “Tematyka historycznych dyscyplin u Lwivskomu universyteti (1930–1939)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii historychna*, vyp. 50 (2014): 395–417 [in Ukrainian].
- Ciara, Stefan. “Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej”. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka, t. V. Rzeszów, 2007, 395–408 [in Polish].
- Haisig, Marjan. “Modelski Teofil Emil”. *Polski słownik biograficzny*, t. XXI / 3, zeszyt 90. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1976, 519–520 [in Polish].
- Havrylenko, Vitalii. *Ukrainska sfragistyka: pytannia predmeta ta istoriohrafii*. Kyiv: Naukova dumka, 1977 [in Ukrainian].
- Hlushyk, Iryna. “Istorychnyi seminar yak forma fakhovoho vyshkolu istorykiv u Lvivskomu universyteti v druhii polovyni XIX st.”. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (Do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia*, redaktor Leonid Zashkilniak ta Pavlo Sierzhengy. Lviv: PAIS, 2015, 354–363 [in Ukrainian].
- Hul, Olha. “Lutsiia Kharevichova i Yan Ptasnik: vzaiemny uchnia i vchytelia”. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (Do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia*, redaktor Leonid Zashkilniak ta Pavlo Sierzhengy. Lviv: PAIS, 2015, 265–274 [in Ukrainian].
- Hul, Olha. “Lutsiia Kharevichova: shtrykhy do biohrafii”. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* no. 29: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Mykoly Lytvyna. Lviv, 2017, 487–495 [in Ukrainian].
- Julkowska, Violetta. “Ksawery Liske i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim”. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (Do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia*, redaktor Leonid Zashkilniak ta Pavlo Sierzhengy. Lviv: PAIS, 2015, 221–231 [in Polish].
- Kowalec, Agnieszka. “Seminaria historyczne na Uniwersytecie Lwowskim: podstawy prawne i organizacja (1852–1918)”. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist*

⁸⁹ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 280 (Звіт про роботу університетської бібліотеки, 17.03.1941 – 6.04.1941), арк. 10. На березень 1941 р. бібліотека кафедри історії середньовіччя разом із приєднаною до неї бібліотекою колишнього кабінету допоміжних історичних наук налічувала близько 8 800 томів. Як відзначалося у звіті, радянської літератури серед цих томів було вкрай мало.

- (*Do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu*): kolektyvna monohrafiia, redaktor Leonid Zashkilniak ta Pavlo Sierzhengy. Lviv: PAIS, 2015, 342–353 [in Polish].
- Lavretskyi, Roman. “Istorychna mediievistyka na Humanitarnomu fakulteti Lvivskoho universytetu v 1918–1939 rokakh”. *Bahatokulturne istorychne seredovyshe Lvova v XIX i XX stolittikh*, za red. Leonida Zashkilniaka i Yezhy Maternitskoho, t. IV. Lviv-Zheshuv, 2006, 449–460 [in Ukrainian].
- Lavretskyi, Roman. “Reformuvannia struktury navchalno-naukovykh pidrozdiliv viddilennia “Istoriia” filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu v 1918–1921 rr.”. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, vyp. 3 (2000): 111–117 [in Ukrainian].
- Malczewska-Pawelec, Dorota. “Łucja Charewichowa (1897–1943)”. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. II. Rzeszów, 2014, 517–534 [in Polish].
- Mroczo, Marian. “Zygmunt Wojciechowski jako historyk polskich ziem zachodnich oraz stosunków polsko-niemieckich”. *Przegląd Zachodni* 1 (1985): 98–113 [in Polish].
- Pisulińska, Joanna. “Wykaz rozpraw doktorskich z zakresu historii wykonanych na Wydziale Filizoficznym / Hymanicznym Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1918–1939”. *Historia w Uniwersytecie Lwowkim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)* / red. J. Maternicki, J. Pisulińska i L. Zashkilniak. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016, 593–610 [in Polish].
- Pisulińska, Joanna. *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*. Rzeszów, 2012 [in Polish].
- Svieshnikov, Ihor. “Spohady muzeinoho pratsivnyka”. *Pamiatky Ukrainy. Istoriia ta kultura*. Naukovyi chasopys 2 (2008): I–XXXVIII [in Ukrainian].
- Tarnavskyi, Roman. “Pryntsypy formuvannia vykladatskoho ta nauково-dopomizhnoho skladu Universytetu Yana Kazymyra u Lvovi (1919–1939)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*, vyp. 54 (2022): 245–256 [in Ukrainian].
- Tomczyk, Damian. “Profesor Marian Haisig (31 V 1908 – 10 VI 1996)”. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, pod red. Stefana Kuczyńskiego, Nowej serii t. III (XIV). Warszawa, 1997, 1–4 [in Polish].
- Tseluiko, Oleksandr. “Chy bula kafedra dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin (nauk) u Lvivskomu universyteti u 1939–1941 rokakh?” *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka CCLXXI* (Pratsi Komisii spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin) (2018): 792–805 [in Ukrainian].
- Tseluiko, Oleksandr. “Do istorii stvorennia i diialnosti Muzeiu / kabinetu dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin u Lvivskomu universyteti”. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, vyp. 17 (2016): 213–250 [in Ukrainian].
- Tseluiko, Oleksandr. “Haisih (Haisig) Marian Stanislav”. *ENCYCLOPEDIA. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*, t. I: A–K. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011, 316–317 [in Ukrainian].
- Tyrowicz, Marian. *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa, 1918–1939*, z przedmowa Juliana Maślanki. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, wydawnictwo, 1991 [in Polish].
- Tyszkiewicz, Jan. “Teofil Emil Modelski”. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, pod red. Jerzy Maternickiego, przy współpracy Leonida Zashkilniaka. Rzeszów, 2007, 495–506 [in Polish].
- Yureiko, Pavlo. “Ian Ptasnik ta yoho mediievistychni studii”. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, vyp. 10 (2009): 85–96 [in Ukrainian].

INSTITUTION (INSTITUTE) OF AUXILIARY HISTORICAL SCIENCES OF LVIV UNIVERSITY AND ITS EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE INTERWAR PERIOD (1920–1939) (continuation)

Oleksandr TSELUIKO

Ivan Franko National University of Lviv
The Chair of the Ancient Ukrainian History and Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: oleksandr.tseluyko@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8973-6927>

The Institution (in Polish and in Ukrainian – *Zakład*) of Auxiliary Historical Sciences was operated at Lviv University in the interwar period. This Institution conducted scientific studies and help students to form of their practical skills and abilities. The work of the Institution (Institute) of Auxiliary Historical Sciences was managed by the Head of The Department of General History of the Middle Ages. The reason for this was the absence of a separate Department of auxiliary historical sciences at Lviv University. This created an interesting situation in his work, because there was another institution by The Department of General History of the Middle Age – Seminarium (later – Institute, Institution) of General History of the Middle Ages. The both institutions was closely related in their work, which allowed their managers to use available resources more efficiently.

The Heads of the Institution of auxiliary historical sciences were Polish scientists Jan Ptasnik and Teofil Modelski. They formed the staff of the Institution, watched its activities, supervision the directions of its work, monitored the use of funds. J. Ptasnik and T. Modelski were famous historians of the mediaevists, had some experiences in studying special (auxiliary) historical disciplines. The merits of these professors were significant in the organization of the Institution of auxiliary historical sciences. They were helped in the work of senior and younger assistants (one for each institution) and sometimes, assistant-volunteers. The article lists the names of these assistants. It was found that among them were well known in the future Polish scientists Zygmunt Wojciechowski, Lucija Charevyczowa, Marian Haisig. Under the guidance of the Heads of the Institution and independently they managed the work of students in practical classes, carried out inventory and catalogs of library and collections, engaged in scientific activities.

In the Institution of auxiliary historical sciences were held part of the practical classes (so-called exercises) in diplomatics, paleography, and in the 1930s – sphragistics. The number of students who served mentioned exercises here, fluctuated year by year and depended on a number of circumstances (information about the number of students is given in the appropriate table). In the Institution of auxiliary historical sciences, the students could find the literature which they needed for working at scientific seminars (these seminars were conducted by the Heads of the Department of General History of the Middle Ages). This is evidenced by a number of master's work prepared by students in special (auxiliary) historical disciplines.

In the interwar period in the Institution of auxiliary historical sciences was carried out a work on the ordering and cataloging of a sphragistic collection (this collection has been purchased by Lviv University in 1913). The active elaboration of this collection began only in the 1930s by assistants of institutes by the Department of General History of the Middle Ages. The sphragistic collection was also replenished with new things at this time. M. Haisig, who has worked with this collection, published a number of studies on sphragistic topics.

During the sovietization of Lviv University in 1939–1941 was made an attempt to organize a separate Department of auxiliary historical sciences, but the attempt was unsuccessful. It was not possible to preserve the Institution of auxiliary historical sciences as a separate structural unit of the Faculty of History at that time. He was closed in 1940.

Keywords: special (auxiliary) historical disciplines, Lviv University, Institution of Auxiliary Historical Sciences, Jan Ptasnik, Teofil Modelski.

Стаття надійшла до редколегії 30.04.2023

Стаття прийнята до друку 11.05.2023